

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛОДИМИРА КУБІЙОВИЧА ПРО ТРАДИЦІЙНЕ ПАСТІВНИЦТВО КАРПАТ

Ігор Бойко

УДК 908+636](477.83/.86)

У статті розглянуто праці В. Кубійовича, присвячені пастушій культурі слов'янського населення Карпат. Аналізуються наукова школа, погляди вченого, наукові засади, методологія, інструментарій, обраний фактологічний матеріал, результати досліджень. Для порівняння представлено аналіз основних праць його вчителів, колег та пізніших дослідників карпатського пастівництва. Також з'ясовано значення напрацювань В. Кубійовича для сучасного карпатознавства, міру використання його наукової спадщини представниками сусідніх країн та українськими вченими.

Ключові слова: пастівництво, салашництво, Карпати, В. Кубійович, Карпато-Балканська комісія.

В статье рассмотрены труды В. Кубийовича, посвященные пастушеской культуре славянского населения Карпат. Анализируются научная школа, взгляды ученого, научные принципы, методология, инструментарий, отобранный фактологический материал, результаты исследований. Для сравнения представлен анализ основных трудов его учителей, коллег и более поздних исследователей. Также определено значение наработок В. Кубийовича для современного карпатоведения, меру использования его научного наследия представителями соседних стран и украинскими учеными.

Ключевые слова: пастушество, салашництво, Карпаты, В. Кубийович, Карпато-Балканская комиссия.

The article discusses the works of V. Kubiyovych, dealing with shepherd's culture of the Slavic population of the Carpathian Mountains. Analysed are the scholar's: scientific school, views, principles, methodology, set of tools, factual selected material, and research results. For comparison submitted is the analysis of main works of his teachers, colleagues, and subsequent researchers of Carpathian pasturing. The author also clarifies the significance of V. Kubiyovych's achievements for modern Carpathian studies and the measure of usage of his scientific heritage by both representatives of neighbouring countries and Ukrainian researchers.

Keywords: graziery, *salashnytstvo* (sheep folding), Carpathians, Volodymyr Kubiyovych, Carpathian-Balkan Commission.

Сучасний етап розвитку науки про людину вимагає об'єднання наукових знань і застосування синкретичних методик дослідження. При цьому завжди актуальним є вивчення досвіду міждисциплінарних напрацювань, що був незаслужено втрачений, здебільшого внаслідок політичних причин. Одним з найяскравіших учених, які втілювали інтеграційний принцип у життя, був Володимир Кубійович, адже для соціального географа він — фундатор суспільної географії, для представника фізичної географії — знавець геоморфології та біогеографії, для етнографа — класик етнографії тощо.

Метою статті є аналіз досліджень пастівництва Карпат, здійснених В. Кубійовичем, у контексті якої вирішуємо ряд завдань:

— проаналізувати праці вченого, присвячені карпатському пастівництву, дати їм оцінку

як з фактологічного, так і з методологічного погляду;

— порівняти праці В. Кубійовича з публікаціями його вчителів, сучасників і пізніших дослідників карпатського пастівництва;

— розглянути актуальність праць вченого для сучасного карпатознавства.

Для такого аналізу вельми важливим є з'ясування школи, де формувалися світогляд і наукові вподобання дослідника. Безсумнівно, найбільший вплив на В. Кубійовича мав Л. Савіцький¹, під керівництвом якого він навчався в Ягеллонському університеті, відтак писав докторат (1923) та габілітаційну роботу (1928). Мандрівник², геоморфолог³, антропогеограф⁴, етнограф⁵, педагог⁶, організатор наукового життя Польщі⁷ Л. Савіцький не лише започаткував польську антропогеографічну школу, але й став одним з отців поль-

ської та чехословацької етнографії, був одним з перших дослідників пастівництва Карпат; на Першому з'їзді географів та етнографів у Празі (1924) він ініціював створення славнозвісної Слов'янської комісії для вивчення пастівництва в Карпатах і на Балканах ⁸ [7].

Постать Л. Савіцького цікава тим, що він народився ⁹, навчався й протягом тривалого часу проживав в Австрії, Німеччині та Швейцарії ¹⁰, тісно контактував з німецькою та французькою науковими спільнотами, репрезентував передову європейську дослідницьку діяльність, у якій тоді панували антропогеографія та ідея єдиної географічної науки. Саме ці засади, а також любов до теренових досліджень ¹¹, широкого порівняльного аналізу, зацікавлення пастівницькою культурою, як «Отчешаш» засвоїв В. Кубійович, застосовуючи й вдосконалюючи не лише методики свого вчителя, але й напрацювання французьких, швейцарських, німецьких і чеських учених, активно спілкуючись з багатьма науковцями з різних країн, не обмежуючи себе предметним та методологічним простором Другої Речі Посполитої [3, с. 180–183].

Уже своєю докторській роботі «Антропогеографія Горганів» (1923), яка частково вийшла друком у вигляді низки публікацій [23; 28], на основі теренових досліджень ¹², з використанням методик, застосованих у німецьких і французьких працях про Альпи, В. Кубійович проаналізував верхню границю заселення, різні форми сезонних осель, особливості пастушого життя, різницю між гуцульськими й бойківськими формами осель. Він дійшов висновку, що різна стратегія розселення та природокористування в західній і східній частинах Горганів зумовлена тим, що колонізація цих теренів була неоднорідною ¹³, насельники використовували вже готові — відмінні — моделі адаптації, пристосовувавши їх до горганських умов. Саме це, на думку В. Кубійовича, стало головною причиною переваги долинних сіл та розвинутого пастушого номадизму в західних Горганах і поширення розпорошених та долинних сіл і поміркованого номадизму — у

східних. Результатом природних чинників та особливостей розселення і господарства стали відмінності в будівництві на території субойкумени й у границі її поширення на заході та сході Горганів. Зокрема, легкі однодашкові розбірні ватазькі колиби, вкриті корою, побутували у верхів'ї Лімниці, Свічі, Чечви, Ілемки, натомість низько-зрубні однодашкові чи дводашкові — уздовж Бистриці Надвірнянської та Пруту. Бойківській частині на віддалених індивідуальних сінокосах притаманно: осенівки-кошари та осенівки-шопи, згодом і зимівки, поширення спільного випасу худоби; у гуцульській частині — навпаки, переважали індивідуальний випас худоби в лісі та на полонинах, обмаль осенівок, поширення літнарок. Дослідник опрацював і визначив поняття *ойкумена*, відокремив його від поняття *територія заселення*; активно займався розробленням поняття *субойкумена*, що в подальшому надзвичайно допомогло в класифікації карпатського скотарства [2, с. 18].

Дебютною працею, присвяченою скотарству, стало «Салашництво в Карпатах», де В. Кубійович лише зробив огляд вивчення питання й виокремив основні напрямки дослідження [24]. Уже в 1924 році, спираючись на власні польові матеріали, він підготував невелику розвідку про пастівництво в Горцях [25].

Після організації в 1924 році Слов'янської комісії для вивчення пастівництва в Карпатах і на Балканах, у якій В. Кубійович взяв активну участь ¹⁴, основну увагу вчений зосередив як на антропогеографічному аналізі Західних та Українських Карпат, так і на аналізі пастушого життя на цій території. Причому антропогеографічний аналіз (аналіз демографії, структури угідь) передував етнографічному; саме така — *вертикальна* — схема (розгляд природних умов, структури угідь, демографії, етнографічних явищ) дозволяла розв'язувати різні наукові проблеми, здійснювати типологізацію та доходити широких теоретичних висновків.

У 1926 році, уже на основі власних теренових досліджень, частково — літературних і

статистичних джерел, науковець підготував до друку одну з найбільш фундаментальних для свого часу в карпатознавстві праць, присвячених скотарству, — «Пастуше життя у Східних Бескидах». У ній учений спочатку описав умови різних природно-територіальних комплексів, їхню демографію та особливості розселення; потому розглянув та проаналізував по черзі Бещади, Горгани, Гуцульські Бескиди за схемою: *Вивченість питання, Підстави для пастівництва* (природно-ресурсна база, особливості заселення), *Фізіографія полонинського поясу* (кількість та площа полонин на різних абсолютних висотах), *Майнові відносини, Пастуша статистика* (кількість худоби та пастухів, щільність худоби й пастухів на 10 км² на різних салашах, у різних річкових системах і гірських масивах; території, що постачали худобу на гірські луки); відтак проаналізував власне пастівництво в розділах: *Час випасу та внутрішні переходи, Переходи та пастуші дороги, Пастуше будівництво, Організація пастушого життя, Перехідні форми, Еволюція пастушого життя*. При аналізі Бещадів дослідник виділив додатковий розділ «Рільне салашництво».

У розділі «Час випасу...» В. Кубійович окреслив часові межі початку та закінчення випасу на різних полонинах, висвітлив особливості внутрішньоареального номадизму та відстань до материнських сіл (звідки вівчарі) у кожній річковій долині; до розділу додаються відповідні таблиці.

У «Пастушому будівництві» В. Кубійович описав основні конструктивні особливості споруд на салашах, ілюструючи розділ малюнками, кресленнями, фотографічним матеріалом. Зокрема, у параграфі, присвяченому Горганам, автор виділив два типи архітектури: бойківський і гуцульський. До бойківського належать ватазькі та вівчарські однодашкові колиби, які відрізняються лише розмірами полицок чи скриньки на ніжках — *комарника* (для сиру), та кошари, розділені навпіл поперечною стінкою, де влаштовували струнку; стіни кошар робили переважно зі зв'язаних зрубаних

смерек. Гуцульський тип є дечим середнім між зрубною гуцульською стаєю та однодашковою бойківською колибою. Ґрунтовний аналіз В. Кубійович провів у параграфі про Гуцульські Бескиди, де він розподілив стаї на дві групи: 1) розміщені на власних полонинах; 2) на орендованих. Так, власники полонин будували стайні, які децю нагадували сільські хати; такі будівлі склалися з хатинки, стаї з ганком, комори та оточуючих з двох чи трьох боків притул-хлівів. На орендованих полонинах стая складалася лише з ватарника та комори, зруб робили з тонших колод, часто він мав шпари. У цьому параграфі дослідник детально розглянув будівництво зимарок, подав два креслення. На одному з них *комора + сіни + хатинка* з двома вікнами на широкій південній стіні оточені з трьох боків притулами-хлівами; спереду — подвір'я-кошара. Цікава також зимарка, що складалася лише зі стайні та критого двору, який підтримували стовпи. Надзвичайно інформативними є світлини, зокрема зображення двокамерної стаї з розвинутим напівзакритим ганком на Людованській полонині та зимарки в Текучі під Ратундулом, що має широке (триметрове) піддашшя-хлів з чотирьох боків.

В «Організації пастушого життя» учений розглянув такі аспекти, як функції різних посад пастухів та організаторів випасу, способи обліку, переробки і видачі молока й молочних продуктів, оплата пастухам.

У розділі «Перехідні форми» В. Кубійович проаналізував сінокісні та пасовищні філії садиб: зимарки, літнарки та осенівки, зауважив, що використання зимарок та літнарок притаманне Гуцульським Бескидам, натомість осенівок — бойківським Горганам, маловідомі перехідні форми були у Бещадах [27].

У 1926 році вийшла також невелика стаття «Головні типи пастівництва в Польщі», у якій В. Кубійович виділив такі типи пастівництва в Польських Флішових Карпатах: *польське, лемківсько-бойківське, горганське, гуцульське*. *Польський* тип було реалізовано на території Магурських Бескидів, населених

польськими гуралами; на низьких вторинних полонинах, розташованих близько до ойкумени, де випасали переважно овець; пастуше господарство пов'язане з лучним. Пастівництво лемківсько-бойківське провадилося в Сондецьких Бескидах та Бещадах (Східних Бескидах); на полонинах (переважно вторинних) випасали волів, овець навпаки — на перелоггах (салашництво рільне), утворюючи симбіоз пастівництва та гірського землеробства. Горганське пастівництво здійснювалося на натуральних полонинах, проте, на відміну від Магурських Бескидів та Бещадів, мало схиле, а не гребеневе положення (через поширення на гребенях цекоти і косодеревини); на полонинах випасали волів, менше овець; переважав лісовий випас овець з далекими переходами; характерне розміщення пасовищ на значній відстані від ойкумени, застосування осіннього та весняного випасу на луках; архітектурні форми відзначаються простотою. *Гуцульський* тип пастівництва був поширений у Гуцульських Бескидах. Він характеризується великими природними та штучними полонинами, де випасали дрібну і велику рогату худобу, розвинутою полонинською архітектурою, у якій переважали зрубні, часто дво-трикамерні споруди, зимуванням худоби поза садибою в зимівках. У східній частині Горганів побутував перехідний *гуцульсько-горганський* тип [26].

У наступному році (1927) вийшла монографія «Магурські Бескиди», частини якої були надруковані в працях Етнографічної комісії Польської академії наук у Кракові в 1925 році [2, с. 43]. Це дослідження вважають однією з найсерйозніших етнографічних публікацій, присвячених гуральській і лемківській частинам Флішових Карпат. Текстову частину доповнюють статистичні таблиці, фотоілюстрації, «Карта життя пастушого в Магурських Бескидах». Структурно ця праця аналогічна до попередньої й поділена на такі розділи, які містить кожен з параграфів (*Живеччина, Група Бабігурська, Горце, Сондецькі Бескиди*): *Вступ* (вивченість питання); *Фізіографія території*; *Заселення*; *Фізіографія поло-*

нинського поясу; *Полонинська статистика* (кількість людей та худоби на окремих полонинах); *Час випасу, переміщення та пастуші дороги*; *Пастуша архітектура*; *Господарство та майнові форми*; *Еволюція пастушого життя у ХІХ—ХХ ст., перехідні форми*. У названій монографії дослідник подав класифікацію пастівництва за такими його формами: *салашництво овече з побутом на гірських луках, пастухування з волами, салашництво рільне, форми на полянах*, причому розрізнення спричинені передусім етнічним фактором, а потому — природним. В. Кубійович зауважив, що між Магурськими та Східними Бескидами існують аналогії, зумовлені подібною фізіографією та волоським елементом, що присутній повсюдно в Карпатах.

Учений припустив побутування в західній частині Флішових Карпат (на території розселення гуралів і лемків) двох основних типів пастівництва. Перший характеризується полонинським вівчарством, слабким випасом волів, слабким пастушо-рільним господарством на нечисленних полянах; другий — рільним салашництвом, випасом волів на гірських луках, багатими сезонними формами. Перший тип локалізований на більшій частині Магурських Бескидів, другий — у східній частині Горців (гуралі) та в південно-східній Сондецьких Бескидів (лемки), водночас він зникає в Низьких Бескидах (лемки). Учений припустив, що на форми та типи пастівництва впливають як етнокультурні, так і природні чинники, причому перші переважають [28].

З 1928 року В. Кубійович почав проводити дослідження на інших теренах Карпат, які належали тоді Чехословаччині (Словаччина та Підкарпатська Русь) і Румунії (Буковина, Мармарош).

Найвизначнішими щодо Чехословацьких Карпат стали такі праці: «Типи пастушого життя у Словаччині» [20], «Пастуше життя на Великій Фатрі» [30], «Участь жителів Спишу в пастівництві» [21], «Пастівництво в Підкарпатській Русі» [22]; за матеріалами з румунської частини Карпат було підготов-

лено до друку «Пастівництво Буковини» [1]. Через війну та пізнішу радянську окупацію Чехословаччини невиданими лишилися: «Пастівництво в Словаччині» (два томи) та «Пастівництво на Ораві» [2, с. 79].

У праці «Типи пастушого життя у Словаччині» В. Кубійович визначив основні пріоритети зацікавлення географів гірським пастівництвом:

1) фізіографія пастушого ареалу (положення пастуших стійбищ, їхня висота над рівнем моря, морфологія, експозиція, відстань до води, до верхньої межі лісу, залежність від ґрунтів тощо);

2) чисельність пастухів і худоби, їхня густина та співвідношення з населенням сіл;

3) маршрути відгону та переміщення худоби в межах ареалу;

4) архітектура та матеріальна культура пастівництва;

5) майнові й правові відносини, організація пастушого життя;

б) розвиток пастівництва та визначення тогочасної еволюційної стадії.

У цій праці дослідник окреслив загальнокарпатські риси скотарства, які відрізняють його від альпійського скотарства, зокрема, пріоритетний випас овець і недійної великої рогатої худоби (далі — ВРХ), багаті будівельні форми на великих овечих салашах.

В. Кубійович виділив чотири типи пастівництва у Словаччині: *салашництво типове полонинське, салашництво лучне, салашництво польове та індивідуальне детванського типу*, а також — *комбіновані форми*.

Найбільш поширеним у Словаччині типом, на думку В. Кубійовича, було польове салашництво, адже значна кількість полів лежала далеко в горах, у важкодоступних для транспортування місцях, а отже, потребувала кошарування. Такий тип використовував при трипільному та двопільному землеробстві. Дослідник виділив й морфологічні умови для виникнення цього типу («лагідні» форми рельєфу при високому положенні над рівнем моря) та окреслив точну границю його поширення

(у макромасштабному фокусі — Флішові Карпати (Оравська улоговина, Спиш) та східна частина Рудогор'я). Серед особливостей майнових відносин навів факти діяльності спілок селян, рідше — багатих землевласників.

Лучне салашництво відрізняється лише тим, що кошарувалися не поля, а луки, причому вони були розташовані на тих самих гіпсометричних висотах, що й поля. У деяких районах побутовало й лучно-польове салашництво. Границя поширення лучного салашництва, за словами В. Кубійовича, лежала на захід від польового й охоплювала західну та центральну частини Словацького Рудогор'я, деякі райони західної Орави, Погроння, середню частину Ветерних Голь.

Різновидом польового та лучного салашництва було індивідуальне салашництво, що побутовало в районі с. Детва та на схід і південний схід від нього (південні схили Рудогор'я). Основною відмінністю було те, що кожен мав свою отару овець (кілька десятків голів), якщо садиба розміщувалася в річковій долині чи на схилі, то окремо робили салаш — на вищому гіпсометричному рівні (на периферії екстрівілана); частіше самі садиби розташовували на вершинах низькогірних хребтів (800–1000 м н. р. м.), у такому випадку переробку молочних продуктів виконували вдома.

Найбільш типовим та цікавим для географа, за словами В. Кубійовича, є полонинське салашництво. Його основними характеристиками є перебування худоби кілька місяців далеко від ойкумени, розвинуте салашницьке будівництво, розміщення салашів на одному місці, проте коротший проміжок часу (через коротший вегетативний період). Дослідник окреслив поширення цього типу в Татрах, Низьких Татрах, Великій Фатрі, Малій Фатрі, Хочському верху, Скорушинському верху, Західних Бескидах, Спиській Магурі, частині Левоча. Цей тип пов'язаний з лучним салашництвом, адже часто навесні салаш ставили на сінокісних луках.

Важливими для дослідників є також ілюстрації з примітками вченого, зокрема:

1) стійбище в Рудогор'ї: кошари, зрубна *бачівська колиба* з входом з причілка, великим піддашшям перед входом та чотирисхилим дахом, а також шопа для сіна (чотирисхилий нерухомий дах на чотирьох стовпах);

2) стійбище пастухів великої рогатої худоби у Великій Фатрі: зрубна *бовгарка*, кошари та стайні з вапняку [20].

Пастівництво у Великій Фатрі дослідник проаналізував за розробленою схемою. Спочатку йде огляд *морфологічний*, де В. Кубійович пояснив особливості різних районів природно-територіального комплексу (далі — ПТК) домінуванням певної геологічної породи (зокрема, саме доломіти зумовили мальовничість ландшафтів, їх гострі обриси, каньйоноподібні долини, вихід кореневої породи на поверхню), низьким ступенем господарського використання території (насамперед це прослідковується на західних схилах); граніти, мергелі, м'які вапняки, навпаки, зумовили зглажені форми, що нагадують флішові. Саме завдяки гранітам територія є трохи піднятою й водночас розлогою, сприятливою для пастівництва.

У розділі «Рослинність» В. Кубійович не просто описав, але й проаналізував роль різних гірських порід у формуванні рослинного покриву, фактори, які зумовлюють неоднорідність рослинності в різних частинах регіону та на різних висотах. Учений дійшов висновку, що на поширення у верхньому ярусі тої чи іншої породи дерев впливає низка чинників. Головним з них є ґрунти, які надзвичайно залежать від материнської породи. Так, бук може переходити в косодеревину на вапняках, натомість смерека опускатися нижче своєї висотної ніші на гранітах, водночас для ялиці повсюдно несприятливі умови. Дослідник визначив верхні межі для поширення різних порід дерев у різних районах та експозиціях, зокрема для буку — 1300—1360 м н. р. м., для смереки — 1340—1410 м н. р. м.; вище знаходилася границя смерекового рідколісся — 1380—1453 м н. р. м., а ще вище — криволісся (1515—1558 м н. р. м.).

У розділі «Розселення» учений дійшов висновків, що природні умови масиву не були

сприятливими для розселення (компактність масиву, високі гори, вузькі долини), натомість вельми заселеними були сусідні улоговини, особливо Турецька; у глибину масиву люди просунулися на півночі — де дозволили «лагідні» форми рельєфу під м'яким вапняком. Заселення торкнулося й долини Ревуци, де з боку Фатри досить пологі схили, що, як і вузькість долини, призвели до відсутності суцільного лісового масиву, який би відділяв ойкумену від гірських лук.

У розділі «Фізіографія полонинського поясу» В. Кубійович детально розглянув особливості гірських лук, їх використання; зауважив, що розташовували салаші та проводили випас на вирівняних ділянках, часто не найвищих, таким чином, частина полонин — штучного походження. Смуга салашів найширша, адже лежить на межі лісу та полонин, що пов'язано з необхідністю використання обидвох зон для господарства, натомість для волярень досить лише полонини, корівники тяжіють до села, їх розташовували на лісових луках (1000—1200 м н. р. м.). Переважало схиле розміщення будівель сезонного використання, менше — хребтове та долинне.

У розділі щодо пастушої статистики дослідник зробив розрахунки чисельності різної худоби та її пастухів у цілому масиві, середньої кількості дрібної рогатої худоби (далі — ДРХ) на салахах, у стадах корів і волів. Він зауважив, що в умовах Великої Фатри доцільнішим є індивідуальний чи малочередний (у середньому двадцять голів) випас корів з нічним утриманням їх у шопках, щоденним поверненням пастуха-дояра додому або, у випадку віддаленості пасовищ і шоп, — ночівлею й пастухів. Більшість салашних будинків розміщували на висоті 1100—1300 м н. р. м. — у верхній лісовій смузі, що дозволяло використовувати ресурси лісу (дрова та будівельний матеріал) і джерел, які знаходилися переважно в цьому поясі. Негативним моментом використання високогірних масивів, на прикладі Великої Фатри, дослідник вважав недопасання най-

вищих ділянок пасовища, які подекуди лежали набагато вище за верхню межу лісу. При розгляді професіонального складу пастухів учений зауважив, що здебільшого всі пастуші колективи походять із сіл звідки й сама худоба, майже невідоме, поширене у Словаччині, явище професіональних пастуших сіл.

Наступний розділ присвячений часу випасу та мандрівкам пастухів. В. Кубійович звернув увагу на такий цікавий аспект, що впливає на початок полонинського сезону, як віддаленість від материнського села та наскільки легко дістатися від села до салашу. За словами дослідника, саме велика відстань та утрудненість повернення отари в разі наглого випадіння снігу (що трапляється в Карпатах наприкінці весни) змушували жителів сіл Турецької улоговини (відстань 15–34 км) найпізніше виганяти отари на полонини (на початку червня). Учений порівняв також особливості перебування на одному місці різних салашів, зауважив, що наявність не лише середньогірних, але й високогірних хребтів спонукала більшість салашів два-три рази змінювати місце розташування. Розміщення більшості сінокосів не в річкових долинах і улоговинах, а на схилах масиву Велика Фатра, також зумовило раннє сходження салашів (переважно друга половина липня — перша половина серпня) на сінокісні луки — на отаву та їх кошарування.

При розгляді пастушої архітектури В. Кубійович зауважив, що найбільший інтерес викликають коров'ячі випаси, на яких стоять *крав'ярки* (зрубні, прямокутні, з кругляка, з плоским дахом) та окремо розміщені зрубні колиби, які не відрізняються від ватазьких колиб.

У розділі «Майнові форми та пастуше господарство» В. Кубійович підкреслив цікаву особливість, що організатором випасу, як і на Гуцульщині, був салашник, який наймав бачу та валахів. Господарство щодо лук є нераціональним і шкідливим для біоценозів, бо відбувається спрощення видової структури, а в разі перевипасу, ще й повна деградація; так само нераціональним є випас на сінокісних луках, адже, незважаючи на кошарування лук, отава

не заготовлюється, а отже, не використовується до кінця ресурсна база [30].

Безсумнівно, найвизначнішою працею В. Кубійовича в галузі вивчення карпатського пастівництва можна вважати «Пастуше життя на Підкарпатській Русі». Вона була надрукована у двох томах: перший — власне текст, другий — таблиці, мапи, креслення та фотографії. Структура текстової частини аналогічна до попередніх праць, проте більш розширена, зокрема, в окремі розділи винесено: *Вступ*; 1) *Умови та підстави для пастівництва*; 2) *Лісові та польові випаси*; 3) *Фізіографія полонинського пасма*; 4) *Пастуша статистика*; 5) *Діапазон пастівництва і пастуші міграції*; 6) *Період випасу*; 7) *Пастуше будівництво*; 8) *Пастуша організація та господарство*. Питання, які в попередніх дослідженнях про пастівництво вчений висвітлював лише одним абзацом, отримали в цій праці докладніший розгляд в окремих розділах, що сягали кількох сторінок.

Наприклад, у вступі окремо виділено *Матеріали* і *Методи* праці. В останніх цікавим є пояснення дослідника щодо картографування, а також щодо застосування методу анкетування, проведеного в школах Підкарпатської Русі. У першому розділі вчений виокремив такі підрозділи: 1) *Морфологія*; 2) *Клімат і рослинний покрив*; 3) *Населення*; 4) *Господарські умови*; 5) *Майнові відносини*. У другому розділі В. Кубійович охарактеризував пасовища, що перебували в різних екологічних нішах, у третьому — проаналізував крупні природно-територіальні комплекси, де побутувало пастівництво (поширення ойкумени, специфіка морфології, клімату та рослинного покрову, границя полонин і лісу, розташування над рівнем моря, характер розміщення, відстань до води та статистика овечих салашів і волячих стійбищ). У четвертому розділі вже як підрозділи дослідник виділив: види та кількість худоби, розміри пастуших господарств, пастуший персонал, щільність худоби та пастухів.

У п'ятому розділі надзвичайно цікавим є параграф, присвячений системі комунікацій,

у якому вчений дав оцінку всім шляхам сполучення, що використовували пастухи, навів дані про їхні фізико-географічні характеристики, довжину, теоретичну *фреквенцію* (частотність — кількість людей, які пересуваються ними протягом сезону).

У шостому розділі В. Кубійович виділив два основні типи пастівництва: *гуцульський* і *бойківський*, останній поділяється на полонинський, лісовий та польовий підтипи. Перший тип був локалізований на Гуцульщині, він відзначається тривалим перебуванням овечих салашів, а також коней і ВРХ, на полонинах (з кінця квітня до середини вересня). Бойківський тип був поширений на решті території Підкарпатської Русі (серед бойків і гірських груп закарпатців-долян) й характеризується випасом волів на полонинах чи в лісах (друга половина квітня — серпень). При полонинському та лісовому підтипах овець три місяці пасли на полонинах, 3—4 місяці (навесні та восени) — на полях. При польовому — весь час ДРХ перебувала на полях, у нижній смузі лісу. До бойківського типу В. Кубійович відніс і різновид пастівництва німців-колоністів, який відрізняється від полонинського бойківського лише тим, що корів колективно випасали на полонинах, проте, на відміну від Гуцульщини, не на мішаних овечо-коров'ячих салашах, а на окремих. Причому гуцульський тип був притаманний і буковинським румунам, натомість бойківський — трансильванським румунам. У селах Требушани, Косівська Поляна та Кобилецька Поляна побутував весняний та осінній випас на полях, що свідчить про існування проміжного підтипу пастівництва — бойківсько-гуцульського.

Надзвичайно детально в цьому розділі описано зимівкові господарства, їх поширення, еволюцію, функціональні відмінності в різних районах Підкарпатської Русі.

У сьомому розділі В. Кубійович порівняв різні види стійбищ на полонинах: волярські та вівчарські бойківські, вівчарські гуцульські, німецькі, штатні швейцарського зразка. Вельми цікавим є зафіксований факт спору-

дження державними службами для пастухів великої рогатої худоби *круглих* (багатогранних) лісорубських колиб на полонинах, які через брак лісового матеріалу часто робили з каменю¹⁵. Серед ілюстративного та схематичного матеріалу викликають зацікавлення такі зображення: однодашкова ватазька колиба та однодашкова поличка для сиру (*комарник*) румунських вівчарів з Аппі, різні плани-креслення гуцульських зимарок, однодашкова, обшита з усіх боків дошками, колиба волярів на полонині Бальзатур, стійбище на полонині Прібуї німецьких колоністів тощо.

У восьмому розділі дослідник проаналізував різні господарські аспекти (організація випасу, видача молочних продуктів, доїння на міру, що дає салашництво учасникам випасу тощо), учений зауважив, що в Підкарпатській Русі не було зафіксовано випадків організації салашів підприємцями — полонинник, депутат чи салашник на Закарпатті, на відміну від прикарпатської частини Гуцульщини, лише член пастівницької спілки, обраний на посаду організатора.

У другому томі представлені такі таблиці (11 шт.): *Вступна* (висота полонини над рівнем моря, топографічне положення будівель, чисельність різних видів худоби, кількість пастухів, материнське село); *Поширення угідь та щільність населення* (у крупних ПТК); *Розмір поля та кількість худоби* (різних видів), *що припадають на 100 мешканців*; *Співвідношення різних форм власності*; *Поширення полонин та салашів відносно висоти над рівнем моря*; *Морфологічний характер розміщення салашів*; *Поширення полонин, худоби та обслуговуючого персоналу*; *Різновиди пастуших господарств*; *Розміри пастуших господарств*; *Пастуший персонал*; *Відстань салашів від материнських сіл*.

Картографічний матеріал (11 мап) фактично є цілим атласом пастівництва Підкарпатської Русі: *Пастівництво Підкарпатської Русі*; *Пастуші міграції та частка населення, що бере участь у пастівництві*; *Типи пастів-*

ництва; Діапазон полонин відносно всієї площі; Верхня границя пастуших будівель; Середня границя пастуших будівель; Густота ВРХ на 1 км²; Густота пастухів на 100 км²; Процент пастухів від всього населення; Середня віддаленість сіл від їх випасів [22].

У праці «Пастівництво Буковини» дослідник уточнив особливості гуцульського господарства на території Буковинської Гуцульщини; зауважив, що лише хребет Яровиця представлений природними полонинами, решта — вторинні. Пастуше життя на Буковині не має таких ресурсів, як на Галицькій та Закарпатській Гуцульщині, утім значна перевага вівчарства в житті населення змушувала буковинських гуцулів частину своєї худоби (головно овець) віддавати до галицьких та навіть закарпатських салашів. Після встановлення державних кордонів у межах колишньої Габсбурзької імперії така можливість зникла, що негативно вплинуло на чисельність поголів'я худоби, насамперед овець, розглянутого регіону. Особливістю Буковинської Гуцульщини була також незначна кількість зимарок, натомість широке побутування літнього випасу корів на віддалених від обійстя загороджених толоках, де худоба ночувала під деревами на зарослих ділянках толок (якщо груповий випас відбувався на об'єднаній сусідській толоці) чи в примітивних шобах (якщо толока індивідуальна) [1].

Таким чином, В. Кубійович зробив важливі кроки у вивченні пастівництва.

1. Розробив детальний план географічного дослідження пастівництва, який у найбільш розгорнутому вигляді представлений у двотомнику «Пастуше життя на Підкарпатській Русі».

2. Адапував для дослідження цієї частини народної культури новітні досягнення антропогеографії, демографії, географії транспорту; застосував модерні методики, зокрема анкетування школярів.

3. Класифікував карпатське пастівництво, виділив у гірській зоні такі його типи: 1) пас-

тівництво недійної худоби; 2) пастівництво дійної худоби. Останній тип розділяв на пастівництво з обробленням молока вдома та салашництво, а також трансгумацію та номадизм. У власне салашництві В. Кубійович виокремлював такі підтипи: салашництво типового полонинського, салашництво лучне, салашництво польове (рільне) та індивідуальне детванського типу, а також комбіновані форми. Локальними видами салашництва (по суті, комбінація різних підтипів) на території Речі Посполитої, Буковини та Підкарпатської Русі дослідник називав: салашництво польське (гуральське), с[алашництво] лемківсько-бойківське, с[алашництво] гуцульське. Виділяв також перехідні види, зокрема гуцульсько-бойківський, індивідуальне салашництво детванського типу (побутували в деяких горганських осередках).

4. Ввів в обіг нові терміни: *рільне салашництво*, *осенівка*; довершив опрацювання відомих в антропогеографії понять: *ойкумена*, *субойкумена*.

5. Картографував неабияку кількість явищ, особливо з пастівництва Закарпаття.

6. Оприлюднив значний пласт етнографічного фактологічного матеріалу.

Аби оцінити внесок В. Кубійовича у вивчення пастівництва Карпат, слід порівняти його науковий доробок з працями Л. Савіцького, його сучасників і пізніших дослідників Карпат.

Найвідомішою та найвагомішою в карпатознавстві студією Л. Савіцького, на нашу думку, слід вважати «Салашництво на Моравській Волощині» [32]. Основними структурними компонентами цієї праці є: *Топографія краю; Ландшафт; Клімат; Рослинний покрив і господарські стосунки; Заселення та колонізаційні потоки; Землеробське та пастуше населення; Шляхи сполучення; Гірництво та промисли; Етнічні та культурні стосунки; Пасіки*¹⁶ *та підсічне господарство; Господарства гоферів*¹⁷; *Генетична спорідненість пасік, господарств гоферів та салашів; Горизонтальне пла-*

нування; *Господарська техніка; Кількість салахів та їх розміщення; Салахи, його облаштування; Пайта (крита кошара); Кошара; Ландшафтотворче значення салахів; Залежність салахів від географічного фактора; Вплив салашництва на флору; Пастуші дороги; Пастуші мандрівки; Молочна продукція на полонинах; Кількість худоби та людей на відгонах; Годівля вдома й на салаші; Пастухи, антагонізм пастухів та землеробів; Характер пастухів (одяг, їжа, ментальність, психічний склад); Занепад салашництва та його причини; Гіпотези походження моравського салашництва; Пастуша термінологія; Специфічні мовні елементи; Антропологічні риси; Специфічні риси фольклору; Правові стосунки; Базова проблема; Ідентичність салашичного господарства в Моравії та Румунії; Раптове з'явлення салашництва; Посування етнічних та культурних границь в Карпатах.*

Будучи фізичним географом і мандрівником, Л. Савіцький більше звертав увагу на фізико-географічні, значно менше — на соціоекономічні аспекти пастівництва. Надзвичайно цікавим є те, що Л. Савіцький не розділяв пастівництво (як культурну категорію) та ландшафт, так само не розділяв географію та етнографію; розглядав як матеріальні, так і духовні аспекти салашництва, специфіку психології пастухів тощо. Зосереджував увагу на особливості колонізації, волоських впливах; зауважив, що в Карпатах культура, незалежно від етнічності, у різних областях мало відрізняється. Етнографічна складова в цій та послідуючих працях більше розкрита, ніж географічна [32].

Учениця Л. Савіцького З. Голуб-Пацевичова так само приділяла надзвичайно пильну увагу, вивчаючи формування карпатської салашиницької культури, колонізаційним впливам та аналізу волоського мандрівного елемента; неодмінними в її роботах були порівняння з балканським, альпійським і піренейським етнографічним матеріалом, які окреслювали риси культури, притаманні гірським країнам. Перевагу вона надавала етнографічному фокусу; гео-

графічна складова була представлена аналізом взаємовпливу природи та салашництва [9–14]. Розглядаючи питання типології пастівництва, З. Голуб-Пацевичова дещо критично поставилася до виділення В. Кубійовичем окремих мікротипів на етнічній основі, вбачаючи в працях ученого протиріччя, адже сам автор дослідив наявність усіх типів і мікротипів у різних етнічних ареалах, наприклад, різне салашництво не лише у бойків і лемків, але й у гуралів польських (у Горцях), у словаків Флішових Карпат і Рудогор'я тощо. Класичним для карпатознавців дотепер є розподіл З. Голуб-Пацевичової господарства в горах на *салашиницьке, лучне та рільне-лучне (полянське)* [10, с. 102].

Праці сучасника В. Кубійовича — професора Празького та Братиславського університетів І. Краля — навпаки, більше тяжіли до класичного антропогеографічного вивчення певного регіону. Учений дав детальну антропогеографічну характеристику основних полонинських масивів Словаччини та Закарпаття, системи господарського використання полонин, форм випасу, описав житлові та господарські будови. В одній з перших праць — «Підкарпатська Русь» (1924) — у розділі «Пастівництво і тваринництво» дослідник навів статистику щодо поголів'я худоби та чисельності населення, визначив райони з більшим і меншим значенням скотарства [17]. У монографії «Свидовець у Підкарпатській Русі. Поселення. Господарське використання» учений описав шляхи сполучення полонин із селами, визначив висотне розміщення та здійснив етнографічний опис стоїщ, колиб, зимарок, кошар та інших сезонних будівель [18]. У праці «Полонина Боржава» дослідник визначив висотні параметри та морфологічні особливості (на схилі, у долині, на березі, на гребені) розміщення зимівок, лісорубських колиб, стай; описав особливості їхніх конструкцій [19].

Цілоком очевидними є відмінності між фокусами дослідження вчителя, його учениці, з одного боку, і В. Кубійовича та І. Краля, з другого. В. Кубійович з самого початку визначав свої дослідження як *географічне вивчен-*

ня *пастівництва* [27, с. 3], що дозволило йому детально та вивершено розглянути цілі регіони в цьому контексті, застосувати для аналізу пастівницької культури найновітніші досягнення географічної науки, зокрема й свої. При такому перенесенні дослідження в одну географічну площину не порушувалася головна засада антропогеографічної науки — неподільність наукових знань та інтеграційний принцип, адже застосовувалися єдині класифікація, типологія і наукова термінологія. Подібність праць В. Кубійовича й І. Краля свідчить про те, що перший продовжував вчитися, навіть маючи звання доктора, виходив за межі методології однієї школи. Можливо, певним недоліком методики В. Кубійовича, на відміну від класичних представників школи Л. Савіцького, є брак широкого порівняльного матеріалу, зосередження на певному регіоні та перебільшення так званого етнічного фактора в культурогенезі.

Після окупації Західної України радянською владою, яка не лише нав'язала свою наукову методологію, заборонила антропогеографію, але й фізично усунула від викладацької та наукової діяльності багато умів *старого режиму*, був перерваний зв'язок з європейською школою, перекреслена більшість напрацювань першої Карпато-Балканської комісії з вивчення пастівництва¹⁸; праці В. Кубійовича, його колег та вчителів використовували вибірково, лише як фактологічний матеріал. Головною особливістю радянської науки, незважаючи на її великі здобутки, як відомо, була замкненість, намагання розробити власні методики дослідження, термінологію, сформувати своє бачення кожної проблеми, а також функціонування в єдиному для всієї радянської науки термінологічно-методологічному полі, пристосованому до вивчення явищ культури абсолютно різних територій і культур¹⁹. Упередженість і відірваність від зарубіжного карпатознавства наочно проявилися під час дослідження волоської колонізації. Через перегляд з листопада 1961 року владою Румунії ставлення

до історичного минулого своєї країни й відповідно імовірне висування з боку Румунії до СРСР територіальних претензій відбулося погіршення радянсько-румунських відносин. Почали виходити вказівки ЦК КПРС та постанови Бюро ЦК КПУ: аби не дати приводу румунській пропаганді претендувати на українські території²⁰, ученим СРСР, зокрема УРСР, було наказано по можливості не згадувати про присутність волохів на українських теренах та всіляко применшувати роль волоської колонізації в заселенні та культурогенезі жителів Українських Карпат [6].

Цілковито інша ситуація склалася в Чехословаччині та Польщі, де не було такої цензури, а професорський склад не зазнав потужних репресій; європейська наукова думка, репрезентована І. Кралем, Л. Савіцьким та їхніми учнями, майже в незмінному вигляді дожила до наших днів. Польські та словацькі етнологи в соціалістичний період і донині послуговуються майже беззмінною класифікацією пастівництва, розробленою В. Кубійовичем, З. Голуб-Пацевичовою, користуються насамперед фізико-географічною локалізацією культурних явищ, інколи дублюючи її схемами політико-адміністративного районування.

Лише уточнення до цієї класифікації містяться в працях Б. Копчинської-Яворської. Зокрема, дослідниця поділила пастівництво гірської зони на такі типи: *номадизм, трансгумація та цілосезонний літній випас (салашництво)*, останній на: 1) *салашництво полонинського типу альпійського*; 2) *салашництво лісове й полонинське середньогірського типу*; 3) *салашництво в селі*. Третій підтип має три варіанти: салашництво на одному лану, що належав одному або кільком власникам; *толоко-царинна система, компанічарсько-лазовий* підтип (індивідуальне салашництво детванського типу за В. Кубійовичем) [16]. Загальноприйнятим у карпатознавстві стало виокремлення Б. Копчинською-Яворською двох основних форм гірського господарства: *пастівництво мандрівне та випас денний* [15, с. 159].

Подібну, але спрощену схему запропонував румунський дослідник Р. Вуя, який виділяв на території Румунських Карпат такі типи пастівництва: 1) *салашництво, зв'язане із землеробством*; 2) *салашництво, зв'язане із землеробством і стоянкою в горах*; 3) *салашництво лучної зони* [36].

Актуальною для сучасних карпатознавців залишається й антропогеографічна структура аналізу культурних явищ, розроблена Л. Савіцьким, І. Кралем та їх учнями, насамперед В. Кубійовичем.

Так, польські вчені Я. Лях і М. Мусял у дослідженні щодо сезонних хлівів-шоп аналізують особливості геоморфології та геології району, рослинного покриву, специфіку розселення, господарське використання шоп, їхню висоту над рівнем моря, експозицію, морфологічні особливості розташування (*гребеневі, пригребеневі, схиліві, долинні*), використання мікрорельєфу, вибір будівельного матеріалу, відстань від садиб, роль шоп в утворенні ландшафту Малою Бескиду [31]. Т. Герат розглядає сучасний стан побутування салахів і шоп у Горцях, історичну динаміку та взаємовпливи пастівництва і ландшафту тощо [8].

У сучасній незалежній Україні, особливо в західноукраїнських наукових осередках, постать В. Кубійовича не оминають увагою, проводять семінари та конференції на пошану вченого, вийшов у світ біографічний двотомник О. Шаблія, присвячений досліднику [5]. Утім більшість здобутків ученого досі не використовують ані географи, ані етнологи; абсолютно контраверсійною стосовно до загальноприйнятої в карпатознавстві Польщі, Чехії, Словаччини та Румунії є ще радянська класифікація пастівництва, застосовується своя, незрозуміла для «сусідів» специфічна термінологія, досі применшується роль волоської колонізації в культурогенезі Західних та української частини Східних Карпат; застосування фізико-географічних карт при локалізації та аналізі явищ має спорадичний характер. Зокрема, відомий дослідник скотарства Українських Карпат М. Тиводар у своїх дослідженнях опрацював усі без

винятку друковані роботи В. Кубійовича, присвячені Карпатам, розробив вельми розгалужену власну типологію українського карпатського скотарства, проте, не беручи чи модернізуючи типологію В. Кубійовича, а керуючись радянськими класифікаційними принципами²¹. Поза всяким сумнівом типологія М. Тиводара має свої незаперечні плюси, зокрема введення до схеми стійлового утримання. Однак учений незаслужено виключив з понятійного апарату терміни на основі слова *салаш*, які передають специфіку карпатського пастівництва, є загальнокарпатськими словами, поширеними не лише у гуралів, моравських волохів, словаків і румунів, але й у бойків, лемків, у гірських селах закарпатців-долян, на Гуцульщині; довільно застосовував географічні категорії²² [4].

Причому ані мовні, ані будь-які інші фактори²³ не є підставами для підтримки таких поглядів. Основною проблемою, на нашу думку, залишається підсвідоме небажання відвертисися від напрацювань і схем, створених у радянському науковому просторі, вкорінена за останнє півстоліття радянська ментальність, яка охоплює всі сфери життя людини, зокрема й наукову. Отже, виникає парадоксальна ситуація, коли ветеран Української галицької армії (УГА), голова Українського центрального комітету (УЦК), заступник Українського національного комітету (УНК), ініціатор формування дивізії «Галичина» залишається класиком для географів та етнографів сусідніх європейських держав, насамперед Польщі, тоді як в Україні — лише яскравим персонажем в історії української географії та етнографії, праці якого розглядають тільки як фактологічний матеріал. Проявом цього є розмежування географічних та етнографічних досліджень про Карпати, а також термінологічна та класифікаційна ізоляція української карпатознавчої науки, що, на наше глибоке переконання, неприпустимо в умовах сучасних євроінтеграційних процесів, які відбуваються в українському суспільстві.

Таким чином, досягнення В. Кубійовича у вивченні карпатського пастівництва важко переоцінити:

— В. Кубійовичем проаналізована більша частина території Українських, Словацьких і Польських Карпат, частково — Румунські Карпати;

— запропонована досить досконала типологізація карпатського скотарства, введені влучні терміни;

— розроблена вдала схема географічного дослідження пастівництва, застосовані різні методології, у тому числі й власні напрацювання;

— не порушуючи принципу інтегративності, нерозривності наукових знань, дослідження пастівництва поставлено в суто географічне русло;

— у Карпатському регіоні (Польща, Чехія, Словаччина, Румунія) методики, які розробив і застосовував В. Кубійович, а також його теоретичні та фактологічні напрацювання дотепер не втратили актуальності;

— натомість в українській науці праці вченого досі не оцінені, дослідники майже не використовують термінологію, методологію, теоретичні напрацювання В. Кубійовича, засади європейської науки, які він розробляв і репрезентував;

— остаточне визнання В. Кубійовича в Україні відбудеться лише після реанімації антропогеографії, повернення до єдиної термінології та типології карпатського пастівництва, надання пріоритету фізико-географічним картам над політико-адміністративними при локалізації та аналізі культурних явищ; налагодження зв'язків як між науковими інституціями різних країн Карпатського регіону, так і між окремими дослідниками; продовження роботи Карпато-Балканської комісії з вивчення пастівництва²⁴, завершення роботи якої де-факто так і не відбулося.

¹ Професор, завідувач кафедри географії (пізніше — організованого ним інституту Географії Ягеллонського університету).

² Найбільш відомими подорожами й науковими експедиціями, у яких він брав участь, часто як організатор і керівник, є поїздки до Швейцарії, Франції, Далмації, Італії, Уельсу, Сіаму, Цейлону, Північної Африки, Малої Азії, Балкан, Дунаю, Полісся, Поділля, Волині.

³ Зокрема, він досліджував геоморфологію Карпат (карстові, гляціальні та морфогенетичні процеси).

⁴ Навчався географії та антропогеографії у Віденському, Берлінському та Лазанському університетах.

⁵ Роботи Л. Савіцького, зокрема *Wędrówki pasterskie w Karpatach* [35], *Szalaśnictwo na Śląsku Cieszyńskim* [33], *Szalaśnictwo w Górach Żywieckich* [34], *Szalaśnictwo na Wołoszczyźnie Morawskiej* [32], вважаються класичними працями з етнографії пастівництва Карпат.

⁶ Л. Савіцький виховав цілу плеяду польських та українських учених, серед найбільш відомих — З. Голуб-Пацевичова та В. Кубійович.

⁷ Організатор Польського географічного товариства (1918), перший редактор «Географічного огляду» (1918–1922).

⁸ На цьому з'їзді був розроблений розширений план географічного та етнографічного вивчення Карпато-Балканського регіону.

⁹ Був за походженням (по материнській лінії) австрійським німцем.

¹⁰ Як і Степан Рудницький, був учнем відомого німецького географа Альбрехта Пенка.

¹¹ Експедиції, у яких брав участь В. Кубійович, з перервами тривали впродовж 1921–1933 років, загальний час, проведений «у полі», склав півтора року.

¹² Перед польовими дослідженнями в Горганах у 1921 році В. Кубійович провів польові обстеження салахів у Горцях, результати яких вийшли друком пізніше.

¹³ Басейни Лімниці, Чечви та Свічі, Бистриці Солотвинської заселялися з підгір'я, тоді як басейни Пруту та Бистриці Надвірнянської — з південного сходу (з Ворохто-Путильського низькогір'я).

¹⁴ Представником Чехословаччини (включаючи Підкарпатську Русь) став І. Краль, Польщі — З. Голуб-Пацевичова, української частини — В. Кубійович; очолив Комісію Л. Савіцький, секретарем було обрано В. Кубійовича.

¹⁵ При цьому повторюючи звичну кількість граней.

¹⁶ Тобто хутори, розпоршені на схилах хребтів.

¹⁷ Індивідуальні літні чи цілорічні філіальні господарства заможних селян, у яких жили та працювали сім'ї коморників-гоферів.

¹⁸ Відхід від формування єдиної класифікації, типології та термінології, що унеможливило ство-

рення загальнокарпатських карт, схем, ускладнило будь-яке спільне дослідження.

¹⁹ Тобто в радянській науці намагалися розробити термінологію та класифікацію, яка б одночасно була добре придатна для вивчення і оленярства північних народів, і номадного скотарства степів та напівпустель Центральної Азії, й карпатського вівчарства.

²⁰ Останньою краплею в погіршенні відносин між СРСР та Румунією (що безпосередньо відбилося й на науці) стало засудження Румунією окупації ЧРСР військами Варшавського договору в 1968 році.

²¹ Зокрема, абсолютно непридатними для вивчення явищ карпатської культури, на наш погляд, є такі термінологічні категорії, застосовані названим дослідником, як *вигінний* і *відгінний* типи скотарства, натомість цілком функціональними є *пастівництво мандрівне* та *випас денний*, запропоновані у вищевказаній праці Б. Копчинської-Яворської.

²² Зокрема, у вищевказаній монографії в параграфі «Природно-географічні умови функціонування скотарства в Українських Карпатах» учений розділив територію Українських Карпат на *Високогір'я* (маючи на увазі висоти понад 1200–1300 м, у географічній науці високогір'я – понад 1500 м н. р. м.), *Середньогір'я* (маючи на увазі території до 1000 м н. р. м., у географічній науці – понад 1000 м н. р. м.) та *Рівнину і Підгір'я*. Водночас дослідник не виділив найбільш заселеної та найбільш по-господарськи освоєної (зокрема й пастівництвом) ніші – *Низькогір'я* (500–1000 м н. р. м.).

²³ Наприклад, специфіка науки чи особливості території Українських Карпат.

²⁴ Головною метою названої комісії, як відомо, було створення єдиної системи дослідницьких координат, загальнокарпатських тематичних карт, єдиних типологій, класифікацій, термінології.

1. *Кубійович В.* Пастівництво Буковини / В. Кубійович // Праці географічної комісії. – Львів, 1935. – Вип. 1.

2. *Кубійович В.* Мені 70 / В. Кубійович. – Париж ; Мюнхен, 1970.

3. *Кубійович В.* Мені 85 / В. Кубійович. – Мюнхен, 1985.

4. *Тиводар М.* Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст. / М. Тиводар. – Ужгород, 1994.

5. *Шаблій О. І.* Професор Володимир Кубійович / О. І. Шаблій. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006.

6. *Шевченко Р.* Поворотний пленум / Р. Шевченко // Молдавские ведомости. – 30.05.2012. – № 58 (1539).

7. *Chelmicki W.* Ludomir Sawicki / W. Chelmicki // Wybitni geografowie Uniwersytetu Jagiellońskiego. – Kraków : Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999. – (Seria : Geografia w Uniwersytecie Jagiellońskim 1849–1999).

8. *Gierat T.* Gorcezańskie szalasy / T. Gierat // Parki Narodowe. – 2000. – Nr 2 ; 3.

9. *Hołub-Pacewiczowa Z.* Życie pasterskie w Tatrach / Z. Hołub-Pacewiczowa // Spraw. Pol. Ak. Um. – Kraków, 1928.

10. *Hołub-Pacewiczowa Z.* Z badań nad pasterstwem karpackim i alpejskim / Z. Hołub-Pacewiczowa // Wierchy. – 1930. – Nr 8. – S. 89–122.

11. *Hołub-Pacewiczowa Z.* Osadnictwo pasterskie i wędrowni w Tatrach i na Podtatrzu / Z. Hołub-Pacewiczowa. – Kraków, 1931.

12. *Hołub-Pacewiczowa Z.* Pastierstvo v Nízkych Tatrách / Z. Hołub-Pacewiczowa // Sbor. Muz. Slov. Spol. – 1933–1934. – Nr 27–28.

13. *Hołub-Pacewiczowa Z.* Przez Pireneje od morza do oceanu / Z. Hołub-Pacewiczowa // Wierchy. – 1936. – Nr 14.

14. *Hołub-Pacewiczowa Z.* Sur les rapports entre les mouvements migratoires de la population d'une vallée alpine et la transformation du paysage pastoral-agricole pendant les cent dernières années / Z. Hołub-Pacewiczowa // Comptes rendus du Congrès Int. de Géogr. – Amsterdam, 1938. – S. 283–288.

15. *Kopczyńska-Jaworska B.* Gospodarka pasterska w Beskidzie Śląskim / B. Kopczyńska-Jaworska // Prace i Materiały Etnograficzne. – Łódź, 1950–1951. – S. 155–217.

16. *Kopczyńska-Jaworska B.* Próba klasyfikacji typów pasterstwa / B. Kopczyńska-Jaworska // Etnografia Polska. – 1967. – T. 11. – S. 87–98.

17. *Král J.* Podkarpatská Rus / J. Král. – Praha, 1924.

18. *Král J.* Svidovec v Podkarpatske Rusi. Sidla obyvatelstva. Hospodárské využití / J. Král. – Praha, 1927.

19. *Král J.* Boržava v Podkarpatske Rusi. D. I–III / J. Král. – Praha, 1932–1936.

20. *Kubijovič V.* Typy pastierskeho života na Slovensku / V. Kubijovič // Sbor. Muz. Slov. Spol. – 1930. – Nr 3–4.

21. *Kubijovič V.* Účast obyvatelov Spiša v živote pastierskom / V. Kubijovič // Zemepisné práce. Č. 3. – Bratislava, 1932. – Nr 1–2.

22. *Kubijovič V.* Pastyrský život v Podkarpatské Rusi / *V. Kubijovič* // Podkarpatska Rus. – Bratislava, 1936–1937.
23. *Kubijowicz W.* Przyczynek do antropogeografii Gorganów / *W. Kubijowicz* // Przegląd Geograficzny. – Warszawa, 1920–1921. – T. 2. – S. 146–149.
24. *Kubijowicz W.* Szałaśnictwo w Karpatach / *W. Kubijowicz* // Czasopismo Geograficzne. – Łódź, 1923. – Nr 2–3. – S. 154–160.
25. *Kubijowicz W.* Szałaśnictwo w Gorcach / *W. Kubijowicz* // Wiadomości Geograficzne. – 1924. – Nr II. – Z. 5.
26. *Kubijowicz W.* Główne typy pasterstwa w Polsce / *W. Kubijowicz* // Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie. – 1926. – T. 31. – S. 10–12.
27. *Kubijowicz W.* Życie pasterskie w Beskidach Wschodnich / *W. Kubijowicz*. – Kraków, 1926.
28. *Kubijowicz W.* Życie pasterskie w Beskidach Magórkich / *W. Kubijowicz*. – Kraków, 1927.
29. *Kubijowicz W.* Górna granica osadnictwa w dolinie Bystrzycy Nadwórniańskiej / *W. Kubijowicz*. – Kraków, 1929.
30. *Kubijowicz W.* Życie pasterskie w Wielkiej Fatrze / *W. Kubijowicz* // Príspevky k praveku, dejinam, a národopisu Slovenska. – Bratislava, 1931.
31. *Łach J.* Przeszłość i znaczenie tradycji dla współczesnego oblicza kulturowego góralszczyzny Beskidu Małego: zapis w krajobrazie / *J. Łach, M. Musiał*. – Wrocław, 2015.
32. *Sawicki L.* Szałaśnictwo na Wołoszczyźnie Morawskiej / *L. Sawicki* // Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne. – Kraków, 1919. – T. 14. – S. 6–135.
33. *Sawicki L.* Szałaśnictwo na Śląsku Cieszyńskim / *L. Sawicki* // Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne. – Kraków, 1919. – T. 14. – S. 137–183.
34. *Sawicki L.* Szałaśnictwo w Górach Żywieckich / *L. Sawicki* // Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne, Kraków. – Kraków, 1919. – T. 14. – S. 184–195.
35. *Sawicki L.* Wędrówki pasterskie w Karpatach / *L. Sawicki* // Spraw. Tow. Nauk. Warsz. – 1911. – Nr 6.
36. *Vuia R.* Tipuri de păla români, secolele XIX – inceputul secolului XX / *R. Vuia*. – Bucuresti, 1964.